

бів збройного опору режимові, офіційне звинувачення ОУН у прислужництві фашистській Німеччині та співпраці у повоєнний період з іноземними розвідками та країнами НАТО, зображення УПА як виключно бандитського формування.

Численні публікації [11; 28; 6; 22] для широкої читачької аудиторії вирізнялися відвертою пропагандистською "викривальною" спрямованістю, яка камуфлювалась під науковий аналіз стандартними наборами фразеологічних ідейно-лайлих штампів, наголос в яких робився на формуванні емоційного підходу до подій, нав'язування заздалегідь визначених оцінок.

Крім цього, за визначенням сучасних дослідників, значна частина авторів цих публікацій були кадровими співробітниками органів держбезпеки, причетними до оперативних заходів проти українських націоналістів і мали доступ до спецфондів архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ, Центрального держархіву Жовтневої революції УРСР, Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові, оперативних архівів КДБ УРСР, відповідної мемуарної літератури, видань діаспори, які були недоступні іншим громадянам [7, с. 16].

Масово виходили книги, збірники статей, нарисів, публікації у періодичних виданнях, які в емоційній формі таврували терор, прояви жорстокості повстанців і підпільників, котрих вони припустилися в 40–50-х рр. у протистборстві з владою, намагаючись відвернути процес радянської націоналізації регіону [21]. В той же час радянські автори із зрозумілих причин замовчували терористичні акції проти місцевого населення під личиною "псевдоповстанців", груп спеціального призначення НКВС – МДБ, масові репресії сталінського режиму, придушення будь-яких проявів національної свідомості, переслідування віруючих.

В цей же час важливе значення для збагачення знань з регіональної історії України, розвитку краєзнавчих досліджень мало створення протягом 1967–1974 рр. "Історії міст і сіл Української РСР" у 26 томах (головний редактор П. Тронько). Певним здобутком цього періоду були важливі енциклопедичні видання "Українська радянська енциклопедія" в 17 томах (1977–1985), "Радянська енциклопедія історії України" в чотирьох томах (1969–1972). Однак і для них характерними були навішування ідеологічних ярликів, підміна наукових оцінок політичними.

Нова ситуація в історіографії українського національно-визвольного руху, пошуку історичної правди щодо трагічних сторінок вітчизняної історії утворилася в роки "перебудови". І хоч це відбувалось ще в контексті радянської історіографії і під знаком заповнення "білих плям", тогочасні публікації стали відповіддю на виклики часу: дисидентський і правозахисний рух, відновлення реабілітації жертв незаконних політичних репресій, різке поживлення громадського інтересу до маловідомих або заборонених сторінок української історії. Друга по-

ловина 1980-х – початок 1990 рр. започаткувала перехід української історіографії від тоталітарного монізму і радянської схеми історичного процесу до плюралізму і національно-державницького розуміння вітчизняної історії, повернення вчених до її національно-державницького трактування, сприяла активізації джерелознавчих, археографічних досліджень, розширенню доступу дослідників до архівних фондів. Більшість колишніх радянських науковців зуміли дистанціюватися від ідеологічних схем і нашарувань тоталітарної доби, розірвати з панівною в СРСР методологією наукових досліджень, прилучитися до національних напрацювань українознавства та історичних знань.

1. Бабій Б.М. Воз'єднання Західної України з Українською РСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – 196 с. 2. Богатирський розмах: розповідь про індустріалізацію західних областей УРСР. – Львів: Каменяр, 1979. – 134 с. 3. Бойко І.Д. Воз'єднання західноукраїнського народу в єдиній радянській державі. – Харків, 1945. – 24 с. 4. Бриль М. Освобожденная Западная Украина. – М.: Политиздат, 1940. – 32 с. 5. Варецкий В.Л. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР в довоєнний період. – К.: АН УРСР, 1960. – 298 с. 6. Вовк О.Л. Місце і роль націоналістичних клерикалів в планах реакції. – К.: Наукова думка, 1984. – 140 с. 7. Веденев Д.В., Биструхн Г.С. "Повстанська розвідка діє точно й відважно...". – К.: К.І.С., 2008. – 568 с. 8. Гомотюк О.Є. Злет і трагедія українознавства на зламі епох (90-ті рр. ХІХ – перша третина ХХ ст.). – Тернопіль: Економ. думка, 2007. – 552 с. 9. Гриневич Л.В. Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби в сучасній Україні... – К.: Ін-т історії України, 1999. – 406 с. 10. Гуржій О.І. "Український історичний журнал" з історії виникнення та діяльності // Укр. іст. журнал. – 2001ю – № 6. – С. 21–34. 11. Дмитрук К.Е. Свастика на сутанах. – М.: Политиздат, 1976. – 192 с. 12. За щастя оновленої землі: нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939–1979. За ред. М.К.Івасют. – К.: Наукова думка, 1979. – 211 с. 13. Здіорук С.І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.). – К.: Ін-т історії НАН України, 1999. – 173 с. 14. З історії Колективізації сільського господарства західних областей Української РСР: збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1976. – 511 с. 15. Івасюта М.К. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. – К., 1962. – 316 с. 16. Ісаевич Я.Д. Сторінки історії Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ // Укр. істор. журнал. – 2002. – № 4. – С. 12–24. 17. Калакура Я.С. Українська історіографія. – К.: Генеза, 2004. – 496 с. 18. Колгоспне будівництво на Станіславщині. – Станіслав: Вид-во Станісл. обкому КП(б)У, 1941. – 43 с. 19. Мануїльський Д. Українсько-німецькі націоналісти на службі фашистської Німеччини. – К.: Політвидав УРСР, 1946. – 26 с. 20. Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. – Нью-Йорк: ООЧСУ, 1963. – 87 с. 21. Омельчук Ю.М. Недолюдки (злочини буржуазних націоналістів на Рівненщині у війну). – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1963. – 152 с. 22. Римаренко Ю.І. Буржуазний націоналізм і клерикалізм. – К.: Политиздат України, 1986. – 140 с. 23. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.). – Львів: Вид-во Львів. у-ту, 1964. – 290 с. 24. Санцевич А.В. Українська радянська історіографія. – К.: Вища школа, 1984. – 142 с. 25. Санцевич А.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР в 1936–1986 гг. – К.: Наукова думка, 1986. – 206 с. 26. Социально-экономические преобразования в западных областях УССР за годы Советской власти. – К.: Б. и., 1977. – 159 с. 27. Тези про 300-річчя воз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.): схвалені Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1954. – 127 с. 27. Чередищенко В.П. Анатомія зради. – К.: Політвидав України, 1978. – 333 с. 29. Шлях до заможного життя. – Львів: Вид-во Львів. обкому КП(б)У, 1941. – 37 с. 30. Ярош Б. Сторінки політичної історії західноукраїнських земель (30–50-ті рр. ХХ ст.). – Луцьк: Вежа, 1999. – 184 с.

Надійшла до редколегії 18.03.11

М. Тимошенко, асп.

ПОРТОВА ІНФРАСТРУКТУРА ТАВРИКИ У ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ЧАС: МАТЕРІАЛИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано основні групи історичних джерел та археологічних матеріалів, що дозволяють означувати узбережні об'єкти Кримського півострова VI–XII ст., у якості важливих навігаційних, економічно-господарських та фіскально-адміністративних центрів Візантійської Таврики.

The article is dealing with the main groups of the historical sources and archeological evidence for the coastal sites of the Crimean peninsula of the 6th – 12th centuries, which identified them as navigation facilities, as well as considered through its important economic, administrative and fiscal meaning for the region of the Byzantine Tavrca.

Впродовж VI – XII ст. регіон Північного Причорномор'я, зокрема Кримський півострів, так звана Таврика, (з незначними локально-часовими варіаціями) знаходить-

ся під політичним впливом, а в не меншій мірі й економічно у тісній взаємодії з Візантією. Ці контакти здійснюються, переважно, морським шляхом. Саме викорис-

тання потенціалу моря як ресурсу для економічного розвитку дозволяє даному, достатньо віддаленому від метрополії регіону, не лише пережити період "темних віків" зі збереженням високого рівня урбанізації, але й мати підстави для подальшого розвитку, виникнення нових портових економічно-ремісничих центрів.

Існування розвиненої портової інфраструктури на візантійських пам'ятках, найзначніші з яких є саме узбережними, не викликає сумнівів. Найбільшими центрами регіону Північного Причорномор'я, економіка яких базувалася на морській торгівлі (і передбачала наявність розвиненої портової інфраструктури), були Херсонес, Горзувіти, Алустон, Сугдея, Боспор, що на Керченському півострові. Континуїтет їхнього існування з часів античності або ж виникнення у візантійський період фіксується у писемних джерелах, і є підтвердженням результатами археологічних досліджень. Окремі дослідження торгівельних механізмів та особливостей фортифікації, що існують в історіографії, тим не менше, не виробили єдиного концепту функціонування Чорноморських портів, який склав би цілісне уявлення щодо їх діяльності. Тож основним завданням даної статті є окреслення основних груп матеріалів, та означення можливостей їх інформативності у подальшій реконструкції інфраструктури Чорноморських портів у візантійський час.

Першою і безперечно визначальною характеристикою для існування і функціонування портів є умови навігації даного регіону. Басейн Чорного моря, що був освоєний ще за часів грецької колонізації, в цілому зберігає основні напрямки морських шляхів античного часу, що зважаючи на певну недосконалість засобів пересування, були зумовлені, в першу чергу, природними факторами, враховували гідрологічні та кліматичні особливості регіону, узбережний рельєф, вітровий режим, напрями чорноморських течій [17; 25, с. 224]. Маршрути, описані у періплах Псевдо-Скілака [32], Арріана [10], Анонімного автора [33] мореплавці продовжували користати і в наступні часи, підтвердження чому знаходимо у візантійській історіографії, агіографічній літературі, епістолярних творах, географічних трактатах арабських авторів [26, с. 42-43, 171; 42, с. 39, 63-64, 126, 155, 163 та ін.; 14, с. 71].

Загалом, це три основні шляхи для акваторії Чорного моря [28; 20; 47]: від Боспору – вздовж Таврики – до Істра – і далі вздовж західного узбережжя Чорного моря і до Константинополя; від Константинополя, вздовж південного узбережжя Чорного моря до Синопу і навпростець до Таврики; від Константинополя до мису Карамбій у Тавриці навпростець. Та все ж для забезпечення сполучень між Боспором і Херсоном необхідною була повноцінна, значно ширша мережа навігаційного обслуговування. За аналогією до досвіду середньовічного мореплавства у Середземномор'ї цю функцію могли б виконувати як власне навігаційні споруди (маяки, можливо навіть у вигляді легких дерев'яних конструкцій), так і споруди, які входили до ансамблів культових і фортифікаційних комплексів, що акцентували увагу на деталях узбережного ландшафту і полегшували орієнтування.

Виходячи зі сучасного стану археологічної карти регіону для потреб навігації могли б бути залучені численні укріплення та населені пункти, що класифіковані В.Л. Мицом як: церковно-феодалні комплекси, та укріплені провінційно-візантійські монастирі (Ільясське, Панае, Ай-Тодор, Св. Іоана, Аю-Даг, Ай-Тодор II); укріплені поселення та сторожові городища сільських общин (Форосське, Біюк-ісар, Алупка-ісар, Гаспра-ісар, Ургенда (Ореанда), Каракули-кая, Палеокастрон, Кобоплу, Карабах, Кастель, Сераус), що знаходяться в узбережній смузі [29, с. 4-5]. Можливість встановити особливос-

ті навігації, визначити місця допоміжних навігаційних центрів, що не були залучені безпосередньо до торгівлі і не представлені конкретними археологічними матеріалами (якірні стоянки, укриття), що забезпечували тимчасовий захист при негоді, особливо небезпечні для проходження кораблів місця, допомагають дані підводної археології, що наразі активно вводяться в науковий обіг [30; 24]. Практичним результатом співставлення археологічних та підводно-археологічних матеріалів, залучення знань навігаційних особливостей, стала робота навігаційно-археологічного огляду відтинку морського шляху від мису Херсонес до мису Сарич [25].

Стратегічне розташування Таврики, безперечно ставило вимогу захисту даної території від перманентної загрози з боку оточуючих кочівницьких народів. У VI ст. з відновленням захисних рубежів по всіх околиць територіях Імперії у Південно-Західному Криму відновлюється та частково провадиться будівництво укріплень та різного роду фортифікацій.

У трактаті "Про споруди" (De aedificiis) Прокопій Кесарійський (490/507 – 562 pp.) зазначає укріплення Юстиніаном I (527-565 pp.) Херсону, обох берегів Боспору, зведення важливих укріплених пунктів між ними – Алустона та Горзувіт [34].

Найпотужніша військово-морська база Візантійської Таврики – Херсон, де безперечно мав перебувати військовий флот*. В оборонному комплексі Херсонського порту дослідниками виділена приморська цитадель – це вежі "Кентенарісій" та "Сіагр", ототожнювані з XVII та XVIII вежами та допоміжною куртиною (20), що складала найпотужніший інженерний вузол оборони середньовічного Херсону. Виняткові розміри XVII вежі дозволяли розміщувати на ній бойові металеві пристрої типу катапульт, які вели навісну стрільбу напівпрямим наведенням. Для підйому катапульт на вежу було зведено спеціальну апарель з тилу 20 куртини оборонної стіни. Від XVIII вежі починалася лінія берегових укріплень Херсона, нині майже повністю зруйнована морем. Куртини західного флангу були посилені вісьмома вежами різних форм, з яких на сьогоднішній день збережені лише кілька, решта поглинута морем [8; 18, с. 92-93].

У VI-VII ст. формується оборонний комплекс Сугдеї [11]. Захист та контроль корабельної гавані, розміщеної у природному амфітеатрі між Дженовез-Кая та скелею Палвані-Оба, було покладено на велику прямокутну вежу, що знаходилася на висоті 12 м над рівнем моря і у разі небезпеки користувалася б той самий принцип ведення оборони, що й укріплення Херсонського порту [18, с. 152-157]. Сам порт розташовувався нижче, займав площу близько 15 га. На сьогоднішній день ці території є затопленими, і знаходяться на глибині 3-4 м [41].

Своє військово-інженерне вирішення дістали й інші узбережні пункти, вже названі нами вище, що забезпечували прикриття основних приморських поселень і гаваней, і захищали діяльність морських торгівельних сполучень [19].

Характеризуючи матеріали, до вивчення портів особливо увагу слід уділити корпусу сфрагістичних даних, які подають інформацію щодо, юридичної організації портів Таврики, їх торговельних партнерів, зв'язків з імперською адміністрацією (військовими відомствами), та іншими адресантами з різних регіонів Візантійської імперії.

Найбільші колекції печаток-моливдулів, на сьогоднішній день, походять з затоплених припортових частин Херсону та Сугдеї, що трактуються дослідниками в якості залишків міських архівів [37, с. 205; 38, с. 191; 39, с. 193].

* Завуважимо сфрагістичні свідчення, що мають безпосередній стосунок до означених формувань і будуть розглянуті нами нижче.

Проведені зі сфрагістичного комплексу Херсону дослідження дозволяють прослідкувати його роль не лише як торговельного але й військово-адміністративного центру Північного Причорномор'я. Зокрема, виділити представників торговельно-митного, податково-фінансового та військово-адміністративного відомств [14, с. 8], засвідчити збереження активної торговельної діяльності міста з Балкано-Малоазійським та Причорноморсько-Середземноморським регіоном* [5; 6; 1; 3]. Саме ж місто характеризується типовою для візантійського (приморського) провінційного центру організацією торговельної діяльності [35], здійснення контролю над трафіком товарів через акваторію Чорного моря, простежується за молівдулами знайденими у Херсоні вже з VII ст. [3, с. 1592]. В період IX-X ст., впровадження феми – тут діє інститут комерціаріїв, що трактується дослідниками в якості поширення прийнятої в Константинополі моделі адміністративного регулювання торгівлі на інші значні міста імперії, провінційні центри, як то Херсон [22]. З середини X ст. (на межі X-XI ст.) посилення центральної влади призводить до зникнення посади комерціарія, її переходом до рук іншого чиновника, наприклад, стратига феми, який у такий спосіб поєднав повноваження військового та цивільного управління [3, с. 1615-1617].

Комплекс з більш як 400 молівдулів репрезентують діяльність порту Сугдеї з VI по XII ст. (що знайшли своє відображення у численних публікаціях) [16; 15; 40; 43]. Серед інтерпретованих – печатки представників митного і фінансового відомств: комерціаріїв, імператорських комерцій та логофетів генікона [43, с. 122]. Їх аналіз підтверджує існування зв'язків з апотекою Константинополя, прямих і регулярних торговельних зв'язків міста з північним узбережжям Малої Азії (провінції Онориади, Пафлагонії, Понта, Опсікія) [43, с. 123].

Слід відмітити печатки, що репрезентують діяльність військово-адміністративного апарату імперії і, зокрема, висвітлюють діяльність Херсонського порту в якості військово-морської бази імперії [2, с. 23-25; 4, с. 8-15; 7, с. 4-9], особливо важливої з огляду на стратегічне розташування на північних кордонах імперії [36, с. 137; 18, с. 60]. У X-XI ст. ранг стратегії, чи то малої феми отримує Сугдея, а разом із тим сюди переміщується верф і основна військово-морська потуга Таврики, що склало основу морської феми Понта Евксинського. Про це свідчить печатка та згадка у т.зв. "Ескуріальному тактиконі" [13, с. 87].

Окремий пласт інформації представлений товарами що їх залучали до обігу Чорноморські порти. Ареал поширення торговельних зв'язків, їх інтенсивність, найкраще може бути визначена, звісно, за аналізом об'ємів товарообігу, що на археологічному рівні простежується за тарними матеріалами – керамічним імпортом (у процентному співвідношенні тут домінують амфори). Такий підхід обґрунтовано в основних існуючих на сьогодні класифікаціях, в яких здійснено аналіз виявлених на пам'ятках Криму, у країнах басейну Чорного і Середземного морів основних типів амфор візантійського періоду [9; 23; 27; 36; 44; 45; 46; 48; 49]. Окремим доказом щодо активного застосування амфорної тари, саме у сфері морської торгівлі, стали результати досліджень корабельних аварій в акваторіях Чорного і Середземного морів і, відповідно розробка узагальненої типології, з акцентом саме на знахідках у підводно-археологічних

комплексах – корабельних вантажах, місцях загибелі візантійських суден [24, с. 230-237]. Саме знахідки у такого роду комплексах доводять побутування у якості товару глазураної кераміки.

Наявність міжнародних торговельних зв'язків засвідчують, безперечно, інші нетипові для вжитку у даному регіоні одиничні знахідки. Серед яких можемо означити східні предмети, як-то торговельні свинцеві печатки з Сасанідського Ірану і Закавказзя [12, с. 52], нумізматычні матеріали [21; 31].

Підсумовуючи усі вище наведені дані ми можемо констатувати континуїтет у традиціях навігації з античності і її подальший розвиток, що виявилось як у збереженні старих так і в освоєнні нових узбережних локацій, гавані яких були оптимальними для захисту та розташування у них суден. Порти Таврики виступають у якості значних економічно-господарських та домінуючих фіскально-адміністративних центрів (митниць) регіону.

Попри різну ступінь дослідженості узбережних поселень – самі гавані – їх місцезнаходження почасти залишаються не локалізованими, а почасти, втраченими внаслідок природного процесу абразії узбережної смуги, трансгресії Чорного моря. Тож на даному етапі досліджень стоїть завдання не лише визначення складових інфраструктури порту (що саме включає це поняття на фізичному рівні) але й можливості реконструкції його діяльності за даними суміжних джерел, зокрема, сфрагістики, епіграфіки, писемних відомостей та археологічних матеріалів. Поєднання усіх типів та видів джерел, що накопичились, наразі актуалізує підняту проблему і дає можливість висвітлити її у наступних змістових аспектах: спадкоємність портів від пізноримського часу, принцип виникнення і розвитку нових центрів у візантійський період, забезпечення ними економічних, політичних та навігаційних потреб; означення типів узбережних споруд та пам'яток, їх облаштування та інфраструктури, що забезпечувала потреби порту та передбачала наявність специфічних портових споруд (гаваней, ремонтних блоків, пакгаузів та складів), а, зокрема, і його фортифікації – виявлення особливостей оборонної системи в комплексі порту; визначення ролі Чорноморських портів у системі міжнародної та регіональної торгівлі, а відповідно і юридичне та організаційне регулювання діяльності миської та портової адміністрації, митниці порту.

1. Алексеенко Н.А. Молівдулы адресантов Херсона VII-XI вв. // Древности. – Харьков, 1996. – с. 122-132. 2. Алексеенко Н.А. Морской порт Херсонеса в свете данных византийских печатей // Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре / Материалы II Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2006. – с. 23-25. 3. Алексеенко Н.А. Таможня и коммерции Херсона // Византийский Херсон. – Харьков, 2005. с. 1592-1626. 4. Алексеенко Н.А. Торговый и военный порт византийского Херсона по данным печатей представителей морского ведомства империи // Сугдейский сборник 2008. – III. с. 8-27. 5. Алексеенко Н.А. Чиновники балкано-малоазийского региона на молівдулах Херсонского Архива // Acta Musei Varnaensis. – 2004. – 2. – с. 174-205. 6. Алексеенко Н.А. Херсон и города Малой Азии по данным сфрагистики (к вопросу о поставках продовольствия в Херсон 9-11 вв. // АДСВ. – 2000. – 31. – 98-104. 7. Алексеенко Н.А. "Militaria Byzantiana" в Таврике (по данным византийских молівдулов // Боспорские чтения – 2008. – IX. с. 4-9. 8. Антонова И.А. Оборонительные сооружения Херсонесского порта в Средневековую эпоху // Уч. Зап. УРГУ. – 1971. – Серия историческая. – Вып. 22/112. с. 102-118. 9. Антонова И.А., Даниленко В.Н., Ивашута Л.П., Кадеев В.И., Романчук А.И. Средневековые амфоры Херсонеса // АДСВ. – 1971. – 7. с. 81-101. 10. Арриана Перипл Понта Евксинского / пер. с греч. В.В. Латышева // ВДИ. – 1948. – 1. – с. 272. 11. Баранов И.А. Периодизация оборонительных сооружений Судакской крепости // Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII – XVI веках. – Ростов на Дону, 1989. с. 46-62. 12. Баранов И.А. Торгово-ремесленные кварталы византийской Сугдеи // Byzantinorussica. – 1994. – 1. – с. 48-61. 13. Баранов И.А., Степанова Е.В. Церковная и военная администрация Византийской Сугдеи // Археология Крыма. – 1997. 1. с.83-87. 14. Бейлис В.М. Ал-Идриси о портах Черноморского побережья и связях между ними // Торговля и мореплавание в бассейне Чорного моря в древности и в

* згідно печаток митних служб, це – Іерон, Константинополь, Хрисополіс, Амастрида, Авідос, Фессалоніка, Лариса, Фіви (що у феми Еллада), Нікея (фема Опсікія), Анхіало, Мітіленна (о. Лесбос) та ін.

средние века. – Ростов на Дону, 1988. – с. 67-74. 15. Булгакова В.И. Византийские печати из портового комплекса Сугдеи (по результатам морских археологических исследований 2004-2005 гг.) // Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре. Материалы III Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2006. II. – с. 49-51. 16. Булгакова В.И. Подводные сфрагистические находки в Судак: к характеристике типа объекта // Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре. Материалы II Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2004. – II. с. 35-39. 17. Буряко И.В., Карпов В.А. Древняя география и колебания уровня моря // ВДИ. – 1992. – 2. – с. 87-97. 18. Вус О.В. Оборонна доктрина Візантії у Північному Причорномор'ї. – Львів, 2010 – 304 с. 19. Вус О.В. Приморські фортеці Візантійської імперії у Південному Криму // Наукові зошити історичного факультету Львівського Національного університету. – Львів, 2003. – с. 33-41. 20. Гайдукевич В.Ф. О путях прохождения древнегреческих кораблей в Понте Эвксинском // КСИА. – 1969. – 116. с. 11-19. 21. Гурлева В.В. Золотые монеты Константина V (741-775), найденные в Судак // Сугдейский сборник. – 2004. – 1. с. 431-435. 22. Домановский А.Н. К вопросу о существовании аналогов константинопольского эпарха города в провинциальных городах империи VII. – IX вв. // Боспорские чтения. – 2006. – VII. – с. 92-132. 23. Дончева-Петкова Л. Българска битова керамика през ранното средновековие (втората половина на VI – края на X в.). – София, 1977. – 223 с. 24. Зеленко С.М. Подводная археология Крыма. – К., 2008. – 269 с. 25. Иванов А.В. Навигационно-археологическое обозрение побережья юго-западного Крыма от мыса Херсонес до мыса Сарыч // Морская торговля в Северном Причерноморье. – К., 2001. – с. 222-234. 26. Константин Багрянородный. Об управлении империей / текст, перев., комм. под ред. Г.Г. Литаврина, А.П. Новосельцева. – М., 1991. – 496 с. 27. Кузманов Г. Ранневизантийская керамика от Тракия и Дакия. – София, 1985. – 111 с. 28. Максимов М.И. Краткий путь через Черное море и время его освоения греческими мореходами // МИА. – 1954. – 33. с. 45-57. 29. Мыц В.Л. Укрепления Таврики V-XV вв. – К. 1991. – 164 с. 30. Назаров В.В. Гидроархеологическая карта Черноморской акватории Украины. – К. 2003. 150 с. 31. Опимях О.Г. Монети із розкопок Судака в фондах Національного заповідника "Софія Київська" (до історії формувань нумізматичних колекцій заповідника) // Причерноморье, Крым,

Русь в истории и культуре / Материалы II Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2006. – II. с. 148-151. 32. Перипл Псевдо-Скилака / пер. с греч. В.В. Латышева // ВДИ. – 1948. – 1. – с. 240. 33. Перипл Анонимного автора / пер. с греч. В.В. Латышева // ВДИ. – 1948. – 4. – с. 235. 34. Прокопий. О постройках // ВДИ. – 1939. – 4. с.249. 35. Романчук А.Н. Средневековый Херсон (отражение в источниках основных функций города) // Херсонесский Сборник. – 1996. – 7. с. 133-141. 36. Романчук А.И., Сазанов А.В., Седикова Л.В. Амфоры из комплексов византийского Херсона. – Екатеринбург, 1995. – 170 с. 37. Соколова И.В. Византийские печати VI – первой половины IX в. из Херсонеса // ВВ 1991. – 52. с. 201-213. 38. Соколова И.В. Византийские печати из Херсонеса // АДСВ – 1992. – 26. с. 191-203. 39. Степанова Е.В. Сфрагистические находки из Судака (к вопросу об интерпретации) // Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре. Материалы II Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2006. – II. – с. 193. 40. Степанова Е.В., Фарбей А.М. Византийские свинцовые печати, найденные в Судак в 2005 году // Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре. Материалы II Судакской международной конференции. – Киев-Судак, 2006. – II. – с. 303-306. 41. Фронджуло М.А. Раскопки в Судак (1964-1965 гг.) // Археологические исследования на Украине 1964-1965 гг. – К. 1967. с. 190-191. 42. Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения. Хронография Феодана. Бrevиарий Никифора. – М., 1980. – 214 с. 43. Шандровская В.С. Таможенная служба в Сугдее в 7-10 вв. // АДСВ. – 1995. – 27 с. 119-123. 44. Якобсон А.Л. Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. – Л., 1979. – 164 с. 45. Empereur J.Y., Picon M. Les regions depro production d'amhpres imperials en Mediterranee orientale // Amfore romane e storia economica: un decennio di recherche. – Roma, 1989. – p. 223-248. 46. Hayes J. W. Excavations at Sarachane in Istanbul. The Pottery. – Princeton, 1992. – 455 p. 47. Hiebert F. Black Sea coastal cultures: trade and interaction // Expedition. – 2001. – 43. – p. 11-19. 48. Gensenin N. Les amphores byzantines (X-XIII siecles): typologie, production, circulation d'apres les collections torques. – Paris, 1990. – p. 23-25. 49. Peacock D., Williams D. Amphorae and the Roman economy. – London, 1986. – 239 p.

Надійшла до редколегії 18.03.11

М. Філатов, асп.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ДИСКУСІЇ В США З ПРИВОДУ ПОЛІТИКИ ЩОДО КНР (ПОЧАТОК ХХІ ст.)

Запропонована стаття є спробою охарактеризувати дискусію в американському суспільстві й політичному інтеблішменті щодо "китайської політики" США на початку ХХІ століття.

The article makes an attempt to characterize discussion in the American society and in the American political establishment, about the U. S. China policy at the beginning of the XXI century.

На рубежі ХХ й ХХІ століть американці цікавилися Китаєм не менше, ніж у другій половині ХХ ст., вважаючи його, фактично, другою, після США, світовою потугою, яка в майбутньому буде здатна стати глобальним конкурентом єдиної вцілілої наддержави. У 1999 р. 57 % населення й 56 % лідерів США розглядали КНР як майбутню загрозу життєвим інтересам Сполучених Штатів, 95 % лідерів й 74 % населення вважали, що Китай – країна істотного інтересу Америки, при цьому 97 % лідерів й 69 % населення були впевнені, що через десять років КНР буде відігравати значно більшу роль в світових справах, ніж вона відігравала на рубежі ХХ – ХХІ ст. [15] З огляду на вищезазначене, непересічний науковий інтерес становить дослідження американських концепцій політики щодо КНР наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. з метою вивчення змін сприйняття Китаю суспільством й політикоформуючою верствою Сполучених Штатів.

В працях Л. Г. Арешидзе, З. Бжезінського, І. П. Бенджаміна, Т. Керон, А. Коуена, М. І. Крупяно, Д. Лемптона, Дж. й Дж. Лілі, Р. Сінхи, К. Менгеса, Тао Ксі, М. А. Тарана, О. В. Шевчука та інших авторів досліджується перебіг дискусій в США щодо відносин з КНР наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. [7, 1, 12, 18, 14, 20, 22, 26, 24, 27, 9, 11]. Погляди згаданих дослідників на відносини між Сполученими Штатами та Китаєм також важливі для вивчення американського суспільного сприйняття проблем і динаміки відносин між двома країнами. Побіжно даної теми торкаються також Р. Бернштейн, Дж. Гарвер, Дж. Кітфілд, В. Лакер, Дж. Фостер та ін. [13, 16, 19, 8, 15]. Окремі події американсько-китайських відносин дослі-

джуваного періоду висвітлені в роботах С. Батлера, К. Холмса, Ф. Фукуями та в інших працях [25, 10]. Проте, згадані дослідники не ставили собі за мету вивчити проблему американської суспільної рефлексії проблеми відносин з КНР в період президентської кампанії 2000 р. і динаміку відносин між двома країнами. Остання обставина спонукає до спеціального дослідження.

Продовжуючи традиції 1990-х рр., активними учасниками суспільно-політичної дискусії в США щодо відносин із КНР залишалися конструктивісти й алармісти. Перші (А. Гор, В. Лакер, Дж. Кітфілд, Т. Керон, К. Пауелл, Дж. Луїс, З. Бжезінський, К. Кемпбелл, Р. Еллінг, Е. Оксен, Д. Лемптон, М. Мейснер, Дж. Гарвер та ін.) наголошували на необхідності розширення американсько-китайського співробітництва й продовження активного "залучення" КНР до справ світового співтовариства, яке було розпочате ще за президентства Р. Ніксона. [3, 8, 19, 18, 21, 1, 20, 16] На противагу конструктивістам, алармісти (Р. Армідедж, Д. Рамсфельд, Д. Коппер, Ф. Фрост, А. Коуен, Ф. Мур, К. Менгес, С. Батлер, К. Холмс та ін.), підкреслюючи зростання економічної й військово-політичної могутності Китаю, наголошували на необхідності "стримувати" КНР всіма можливими засобами з метою захисту американських національних інтересів на світовій арені, які останні розуміли як глобальне домінування США в нових світополітичних процесах [6, 14, 24, 25].

Великий суспільний резонанс мали численні виступи Дж. В. Буша під час передвиборчої кампанії 2000 р. Вони заклали концептуальну основу формування "ки-